

Politička kretanja u svjetlosti pisama Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije

Ivan Perić

Izgradnja i razvoj sistema samoupravljanja u našoj zemlji i odgovarajući način privređivanja, pored nesumljivo pozitivnih efekata — razvijanja inicijative, formiranja slobodnijih i humanijih odnosa među ljudima i sl. — rađa i negativne pojave i probleme koji usporavaju naš socijalistički razvoj i na određen način neutraliziraju pozitivne inicijative.

Izgradnja socijalističkog društva u sredinama sa slabo razvijenim materijalnim proizvodnim snagama i jakim ostacima prošlosti u oblasti ljudskog mišljenja i ponašanja, relativno niskim nivoom obrazovanja, nesavladanom nacionalnom ograničenošću, koja se u novim uslovima potencira nejednakim privrednim razvojem itd., sve to uzrokuje određene teškoće. Te teškoće se manifestiraju na različite načine. One dolaze do izražaja u ponašanjima ljudi, u nedovoljnom i pogrešnom vršenju svojih društvenih funkcija, zloupotrebi društvenog položaja, anarhističkom odricanju discipline itd.

Izgleda da su takve pojave stalno prisutne u našem društvu. Mijenjaju se oblici i načini njihovog ispoljavanja. One izbijaju u različitim sredinama i u različitom vremenu, u nejednakom obimu i intenzitetu. Negdje izazivaju veće, a negdje manje posljedice. Ali egzistiraju kao sastavni dio naše društvene stvarnosti i kretanja u socijalističkom preobražaju društva.

Ove pojave, uzete same za sebe, niti umanjuju značaj progresivnog socijalističkog preobražaja društva, niti su dominantna karakteristika društvenih kretanja. One su naprosto izraz proturječnosti, koje u suvremenom socijalističkom društvu egzistiraju i koje su uslovljene raznim ekonomskim, političkim, sociološkim i drugim faktorima.

Savez komunista u našoj zemlji čini vodeću ideološku i političku snagu koja pokreće i usmjerava procese socijalističkog preobražaja društva putem radničkog i društvenog samoupravljanja. On, kao dio međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta, djeluje i kao činilac progresivnog razvoja društva u međunarodnim razmjerima. Takva društvena uloga Saveza komunista uvjetuje da se on u raznim situacijama, koje nastaju u našem razvoju, pojavljuje kao nosilac kritike određenog stanja i pojava i kao

faktor koji mobilizira, kako vlastito članstvo tako i šire radne slojeve, na aktivnost u pravcu savladavanja nastalih smetnji našeg daljnjeg razvoja.

Iako Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije djeluje u tom smislu na različite načine, putem formiranja i proklamiranja svojih stavova na kongresima, plenumima, savjetovanjima itd., kao i putem neposrednog usmjeravanja organizacija i rukovodstva, on se kao nosilac kritike negativnih pojava i mobilizator društvenih snaga na njihovom otklanjanju do sada pojavio tri puta upućivanjem pisama članstvu.*) U tim pismima su sadržane ocjene određenih pojava, odnosno kritika slabosti u našem društvu. Funkcija tih pisama bila je mobilizaciona. Ona su usmjerena na aktivizaciju članova SK i ostalih građana, na savladavanje nastalih problema.

No, ta pisma su od posebne važnosti i zbog toga što njihov sadržaj daje indikatore o određenim pojavama i kretanjima koja su nastala u samoj praksi. Mi ih u ovom radu u tom smislu i analiziramo. Analizirali smo spomenuta tri pisma Centralnog komiteta koja su upućena članovima Saveza komunista u godinama koje zauzimaju istaknuto mjesto u izgradnji sistema privređivanja u uslovima društvenog samoupravljanja, odnosno u izgradnji sistema i unapređenju prakse samoupravljanja.

Rad nema pretenziju, da na osnovu te analize, daje neke potpunije ocjene političkih kretanja u našoj samoupravnoj praksi, odnosno u našem jugoslavenskom društvu, a još manje da daje ocjene stavova iznesenih u analiziranim dokumentima. Ti stavovi se uzimaju samo kao indikatori koji ukazuju na određena kretanja i pojave u funkcioniranju i razvoju sistema samoupravljanja, odnosno u socijalističkom preobražaja jugoslavenskog društva.

Analitički postupak

U obradi ovih dokumenata upotrebljena je metoda »analiza sadržaja«. Izrađen je sistem kategorija koje su, prema svojim sadržajnim karakteristikama sistematizirane u određene grupe. Te grupe, odnosno kategorije unutar njih su slijedeće:

- 1) Državna uprava
- 2) Unutrašnji odnosi u socijalističkom društvu, jedinstvo društvene zajednice i socijalističkog sistema
- 3) Funkcioniranje sistema samoupravljanja
- 4) Rukovodioci
- 5) Stručnjaci
- 6) Birokratizam
- 7) Privilegije
- 8) Protekcije i intervencije

II Sistem privređivanja, proizvodnja, raspodjela i standard — sa slijedećim kategorijama:

- 9) Privredni sistem i privredna politika
- 10) Materijalna proizvodnja i proizvodnost rada

* Vidi: »Svim organizacijama Saveza komunista Jugoslavije« (»Komunist« br. 7/1963.), »O narednim zadacima Saveza komunista« (»Komunist« br. 43/1958.) i »Rukovodstvima i članovima Saveza komunista Jugoslavije« (»Komunist« br. 268/1962.).

11) Plaće (osobni dohoci)

12) Potrošnja i standard

III Savez komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja:

13) Društvena uloga komunista

14) Teoretski i idejni nivo komunista

15) Unutrašnji odnosi u Savezu komunista

16) Društvena uloga i funkcija sindikata

IV Međunarodna politika i međunarodna privredna aktivnost Jugoslavije:

17) Međunarodni odnosi i položaj Jugoslavije u svijetu

18) Razmjena i privredni odnosi s inostranstvom.

Smjer stavova

Uzeli smo slijedeće smjerove:

1) Pozitivni stavovi, kojima se konstatira realizacija određenih ciljeva, odnosno afirmacija društvenih vrijednosti;

2) Negativni, odnosno kritički stavovi. Njima se izražava kritička ocjena pojava u društvenom životu;

3) Neutralni stavovi koji sadrže informaciju o određenim pojavama, ali se te pojave ne ocjenjuju;

4) Programatski stavovi. Njima se izriče zahtjev za odgovarajućom aktivnošću, sa ciljem izmjene postojećeg stanja. Ovi stavovi dolaze kao logička konsekvenca koja proističe iz pozitivne ocjene o određenim dostignućima u našem društvenom razvoju ili (što je češći slučaj) kao zahtjev za savladavanjem teškoća i slabosti, odnosno kao rezultat negativne (kritičke) ocjene određenih pojava;

5) Dubiozni stavovi kojima nije moguće odrediti smjer, tj. oni koji su nejasni ili u sebi kontradiktorni.

Neke karakteristike vremena u kojima su izašla pisma Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije.

Pisma Centralnog komiteta izašla su u godinama koje se — u čitavom kontinuumu našeg poslijeratnog razvoja, odnosno razvoja i izgradnje sistema samoupravljanja — ističu po posebnim karakteristikama.

Prvo pismo je upućeno rukovodstvima i članstvu Saveza komunista tri godine poslije uvođenja radničkog samoupravljanja i godinu dana poslije održanog VI kongresa KPJ, odnosno Saveza komunista Jugoslavije. Ono dolazi nakon prvih iskustava u izgradnji novog privrednog sistema u kojem se nastoje izraziti novi društveni odnosi, imanentni radničkom samoupravljanju, i omogućiti jaču afirmaciju tih odnosa. Savez komunista, poslije VI kongresa, čini napore da se i organizaciono i funkcionalno što potpunije uključi u kretanja u izmijenjenoj društvenoj strukturi, odnosno da što adekvatnije vrši funkcije vodeće ideološko-politič-

ke snage u tim kretanjima. Naime, Savez komunista svoju aktivnost usmjerava na realizaciju odluka VI kongresa — koji je sagledavši njegovu ulogu, u novonastalim uslovima, odredio i smjernice njegove aktivnosti i preobražaja iz političke partije, s jakim elementima vlasti, u vodeću idejno-političku snagu socijalističkog preobražaja društva na bazi i uslovima radničkog i društvenog samoupravljanja. »U vezi s tim, (naglašeno je u odlukama Kongresa) od presudnog je značaja politička, idejna i druga aktivnost ne samo organizacija Saveza komunista, nego i svakog njegovog člana, bez obzira na kojem se poslu nalazio, kao svesnih i aktivnih boraca u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i kao najsvjesnijeg dela radničke klase. Samo ta i takva aktivnost i Saveza komunista kao celine i njegovih članova pojedinačno — protiv birokratske samovolje, buržoaskih zavera i smicalica i lokalne uskogrudnosti, može osigurati dalji demokratski i socijalistički razvitak, suzbijati šovinizam i učvršćivati bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije — garantiju njihovog slobodnog života i daljeg razvitka.«*

Drugo pismo dolazi nakon nešto dužeg iskustva u izgradnji sistema samoupravljanja i privrednog sistema, kao i izgradnje Saveza komunista na osnovu realizacije i razrade odluka VI kongresa. Ovom pismu prethodili su napori usmjereni na takvu izgradnju privrednog sistema koja omogućuje privrednim organizacijama i komunama da raspolažu sa znatno većim materijalnim sredstvima, nego u prethodnim godinama, kada ih se, u traženju rješenja za usmjeravanje privrednog razvoja na nivou cijele zemlje, znatno ograničavalo. Takav razvoj je omogućio da se određeno, kako pozitivna tako i negativna kretanja u privređivanju i upravljanju i jače ispolje u onim sredinama u kojima su koncentrirana veća materijalna sredstva i gdje je trebalo odlučivati o njihovoj upotrebi.

U trećem pismu se također izražavaju karakteristike ondašnjeg nivoa našeg privrednog i društvenog razvoja. Godini 1962, u kojoj je izašlo ovo pismo, prethodili su intenzivni procesi organizacionog i funkcionalnog usavršavanja sistema samoupravljanja u privrednim organizacijama, kao i procesi usavršavanja privrednog sistema posebno u oblasti raspodjele. Propisi doneseni u prvoj polovini 1961. godine, koji su se odnosili na sredstva privrednih organizacija, raspodjelu između poduzeća i zajednice i na uređivanju radnih odnosa, bili su usmjereni na omogućavanje i poticanje tih procesa. No, ti propisi prema ocjeni druga Tita (govor u Splitu) nisu bili dograđeni odnosno nisu stimulirali samo pozitivna kretanja, nego je njihova primjena izazvala i negativne posljedice. Oni su, na izvjestan način, ojačali položaj užih snaga u kolektivima, komunama i sl., koji su iskoristili prednosti novih privrednih mjera za realizaciju svojih materijalnih interesa na štetu radnika iz neposredne materijalne proizvodnje i na štetu interesa zajednice u cjelini. Međunarodne teškoće, prvenstveno na planu razmjene s inozemstvom također su potencirale određene probleme i uslovile da dođu do izražaja razne pojave o kojima se govori u pismu Centralnog komiteta.

* »VI kongres KPJ« (Saveza komunista Jugoslavije), («Kultura 1952. str. 263—264 — latinica).

**Globalni prikaz kretanja stavova sadržanih u pismima
Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije**

Iznosimo podatke o učestalosti stavova. Podatke dajemo u globalu, po grupama kategorija, a u daljnjem tekstu posebno ćemo razmotriti karakteristike svake grupe.

Tabela 1

Opći pregled frekventnosti i strukture stavova

Grupe kategorija	G O D I N A					
	1953.		1958.		1962.	
	Učestalost	%	Učestalost	%	Učestalost	%
I Sistem samoupravljanja i uloga države	27	35,06	58	39,20	44	46,51
II Sistem privređivanja, proizvodnja, raspodjela i standard	8	10,39	22	14,85	15	15,53
III Savez komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja	38	49,36	66	44,60	22	23,16
IV Međunarodna politička i privredna aktivnost Jugoslavije	4	5,19	2	1,35	14	14,80
U K U P N O	77	100,00	148	100,00	95	100,00

Osnovne karakteristike koje se pokazuju u učestalosti stavova sva tri pisma je njihova koncentracija u dvije osnovne grupe i to: 1. Sistem samoupravljanja i uloga države i 2. Savez komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja. No, u kretanju stavova, između ove dvije grupe, pokazuju se tendencije ka većoj frekventnosti u prvoj grupi. Dok je 1953. težište, u učestalosti stavova, na grupi kategorija Saveza komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja, u 1958. pokazuje se tendencija ka porastu učestalosti stavova u prvoj grupi, a u 1962. ta je tendencija izrazita. Iz takvog bi se kretanja moglo zaključiti da je u 1958. i 1962. za razliku od 1953. slabi naglasak na subjektivne snage socijalističkog razvoja. No, to je samo prividno. Naime, sadržaj pisma iz 1958. i 1962. u tretiranju subjektivnih snaga sadrži šire koncepcije od pisma iz 1953. Pismo iz 1953. u tretiranju subjektivnih snaga (čije se djelovanje ocjenjuje) uglavnom uzima samo Savez komunista. Dakle, u ovom pismu težište je uopće na ocjeni djelovanja Saveza komunista kao organizacije i komunista pojedina. U slijedeća dva pisma više se naglašavaju subjektivne snage shvaćene u širem smislu. Naime, pisma, u jačoj mjeri, podvrgavaju ocjeni djelovanje svih onih snaga koje učestvuju i dolaze do izražaja u sistemu samoupravljanja. U samoj grupi kategorija Savez komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja stavovi izneseni u pismu iz 1958. šire tretiraju te snage od same organizacije Saveza komunista. U te snage, za razliku od onih iz pisma od 1953. sada se ubraja i sindikat, odnosno jače se nagla-

šava uloga sindikata u društvenim kretanjima, a prvenstveno u sistemu radničkog samoupravljanja.

U daljnjem tekstu osvrnut ćemo se na sadržaj svake od grupa kategorija navedenih u tabeli.

Sistem samoupravljanja i uloga države

U ovu grupu kategorija spada niz pitanja koja čine zaokruženu cjelinu. Ona, zapravo, sadržavaju kako sistem institucija, uključivši državne organe, tako i procese u kojima se izražava funkcioniranje samoupravljanja na raznim nivoima, probleme jedinstva sistema, demokratičnost, uloge određenih društvenih grupa i sl.

Iznosimo podatke o učestalosti stavova u okviru ove grupe, koji se odnose na pojedina pitanja sistema i prakse samoupravljanja.

Učestalost i struktura stavova u grupi kategorija: »Sistem samoupravljanja i uloga države«:

Tabela 2

Kategorija	G O D I N A					
	1953.		1958.		1962.	
	Učestalost	%	Učestalost	%	Učestalost	%
1. Državna uprava	7	25,92	4	6,89	6	13,63
2. Unutrašnji odnosi i jedinstvo države i socijalističkog sistema	11	40,74	11	18,94	17	38,63
3. Funkcioniranje sistema samoupravljanja	6	22,22	11	18,94	7	15,79
4. Rukovodioci	2	7,40	7	12,06	7	15,79
5. Stručnjaci	—	—	—	—	3	6,88
6. Birokratizam	1	3,72	7	12,06	4	10,18
7. Privilegije	—	—	13	22,45	—	—
8. Protekcije i intervencije	—	—	5	9,66	—	—
UKUPNO :	27	100,00	58	100,00	44	100,00

Kao što se iz iznesenih podataka primjećuje, učestalost stavova, u odnosu na pojedina pitanja, razlikuje se od jedne godine do druge. Ali se u cjelini pokazuje tendencija ka njihovoj jačoj koncentraciji u odnosu na neka pitanja kao što je npr. unutrašnji odnos u društvenoj zajednici s naglaskom na jedinstvo države i socijalističkog sistema. Pored toga zapaža se tendencija ka koncentraciji stavova na funkcioniranje sistema samoupravljanja i na još neka pitanja koja su uže povezana s tim funkcioniranjem.

Stavovi, koji se odnose na državnu upravu, po svojoj učestalosti, pokazuju izvjesna kolebanja od jedne godine do druge. Pošto se pitanja državne uprave u našoj sistematizaciji nalaze na prvom mjestu, ovdje ćemo se osvrnuti najprije na sadržaj stavova koji se na to odnose. Podaci koje smo iznijeli, pokazuju da učestalost tih stavova nije posebno naglašena u odnosu na druge ka-

tegorije u ovoj grupi. Izuzetak čini pismo iz 1953. godine. No, baš u tom pismu stavovi, kojima se tretira državna uprava, nisu izrazito samostalni, nego se javljaju u vrlo uskoj zavisnosti od stavova koji se odnose na druga pitanja i to prvenstveno: na ponašanje rukovodilaca, način rada organizacija SK i sl. Ovdje podsjećam da se u odlukama VI kongresa SK, koje su neposredno prethodile ovom pismu, nigdje posebno i ne tretira državna uprava, nego se prvenstveno insistira na slabljenju elemenata vlasti u društvenoj funkciji Saveza komunista i jačanju njegove idejne i političko-mobilizacione uloge. »Savez komunista nije i ne može biti u svom radu neposredni operativni rukovodilac i naredbodavac ni u privrednom, ni u državnom, ni u društvenom životu, nego svojom političkom i idejnom aktivnošću, u prvom redu ubjeđivanjem, deluje u svim organizacijama, organima i ustanovama da se osvajaju njegova linija i stavovi, ili stavovi pojedinih njegovih članova.* Sadržaj pisma CK SKJ iz 1953. sadrži upravo takve stavove kojima se ocjenjuju pojave sa stanovišta navedenog dijela Rezolucije Kongresa. Pojave na koje se ukazuje u ovom pismu su:

Naglašava usko resorskih interesa u praksi državnih funkcionera i organa;

Oslanjanje komunista na svoje pozicije u državnom aparatu, kao ostatak prakse iz administrativnog perioda upravljanja državom i privredom.

U pismu se insistira na savladavanju ovakvih pojava pojačanom aktivnošću Saveza komunista. Komunisti moraju brzo i pravilno reagirati, ne na administrativan način i pomoću državnog aparata, nego političkom borbom. Oni, u svojoj sredini, treba da se obračunavaju sa činovničkim shvaćanjima i da se bore protiv utapanja rukovodećih kadrova u upravni praktikizam.

Pismo iz 1958. godine sadrži minimalan broj stavova koji se odnose na državnu upravu, odnosno na upravni aparat. Ali, ti se stavovi, po svojim sadržajnim karakteristikama, znatno razlikuju od onih iz 1953. godine. Iako je sadržaj cijelog pisma takav da se stavovi o svim pitanjima nalaze u uskoj međuzavisnosti, ipak problemi državne uprave dobivaju znatno samostalniji izraz, nego u pismu iz 1953. godine. Kao što se iz podataka vidi u pismu iz 1958. godine stavovi koji se odnose na ovo pitanje pojavljuju se svega 4 puta. No, oni se posebno ističu svojim kvalitetima. U tim stavovima se izražavaju određene političke koncepcije o položaju i funkcijama državne uprave u uslovima samoupravljanja. Te su koncepcije bile izgrađivane u uskoj vezi s izgradnjom privrednog sistema i sistema samoupravljanja. »Tačno je pre svega, da smo poslednjih godina prvenstveno morali poboljšati organizaciju državne uprave, s obzirom na to što smo u prvom periodu demokratizacije i decentralizacije društvenog, političkog i ekonomskog mehanizma zaostali u izgradnji instrumenata za kontrolu nad zakonitošću rada samoupravnih organa kao i za koordinaciju određenih područja društvene aktivnosti. Šta više, finansijska kontrola i inspekcija nisu nam bile dovoljno efektivno organizovane. Zbog toga smo imali niz negativnih pojava. Takvo stanje je moralo sputavati razvitak organa samoupravljanja.

* »Rezolucija VI kongresa KPJ o zadacima i ulozima Saveza komunista Jugoslavije« (»VI kongres KPJ«, »Kultura«, Beograd 1952. str. 268 — latinicom).

Na liniji otklanjanja tih nedostataka mi smo prošle godine izvršili i izvesnu reorganizaciju državne uprave. Tim merama data je stručnim upravnim organima izvesna veća samostalnost i u njihovoj delatnosti u okviru zakona i propisa i obezbeđeno efikasnije ispunjavanje njihovih funkcija kontrole zakonitosti rada organa društvenog samoupravljanja.* U sadržaju pisma se insistira na potpunijoj realizaciji upravo iznesenih koncepcija o državnoj upravi. Istaknut je zahtjev za daljnjim osposobljavanjem državnih organa tako da oni uočavaju i predlažu mjere za rješavanje konkretnih pitanja. Nužno je pružiti pomoć i podršku organima i ustanovama da rade samostalno i po zakonu. Položaj i funkcije državnih organa dobivaju posebno mjesto sa stanovišta kontrole zakonitosti. Organi kontrole zakonitosti, kaže se u pismu, neophodni su i čine sastavni dio socijalističkog sistema. Odavde proističe i zahtjev (također sadržan u pismu), za jačanje efikasnosti rada inspekcija i kontrolnih organa u borbi za zakonitosti.

Pismo iz 1962. godine insistira također na jačanju samostalnosti upravnih i sudskih organa s naglaskom na kontroli zakonitosti. Kritika pisma je usmjerena na pojave koje idu u suprotnom pravcu. Tako se konstatira da je sistem kontrole i inspekcije paraliziran utjecajima i pritiskom rukovodećih ljudi. Osjeća se pritisak rukovodećih ljudi na organe tužilaštva i sudstva u cilju zataškavanja činjenica i nepoduzimanja zakonskih mjera. Nedostatak podrške upravnim i sudskim organima u vezi sa vršenjem njihove funkcije zaštite zakonitosti, nanosi štetu sistemu i dovodi do teških posljedica. Zahtjev za pružanje podrške upravnim i drugim organima u sprovođenju zakona i poduzimanju zakonskih mjera, logično proizlazi iz naprijed iznesenih kritičkih ocjena.

U sva tri pisma prisutan je i izražen zahtjev za potpunijom i dosljednijom realizacijom koncepcija jedinstva privrednog i društvenog sistema. S tog stanovišta u tim se dokumentima ukazuje na tendencije koje idu za slabljenjem tog jedinstva. S obzirom na to da sva tri pisma, koja su objavljivana u rasponu od jednog decenija, stalno ukazuju na pojave koje idu za slabljenjem jedinstva sistema, može se zaključiti da integracija svih dijelova jugoslavenskog društva u jednu homogeniju cjelinu predstavlja duži proces u kojem su stalno prisutni otpori i devijacije.

Pisma Centralnog komiteta, iako sadrže istu koncepciju — izgradnja jedinstvenog sistema privređivanja i upravljanja putem jačanja položaja radnih ljudi u poduzećima, općinama itd. — ipak ukazuju na različitost pojava u kojima su izražena dostignuća i teškoće u izgradnji tog sistema. Tako se u pismu od 1953. konstatira da su slabosti novog privrednog sistema (koji se počeo izgrađivati 1951.) glavni izvor teškoća na putu potpunije integracije jugoslavenskog socijalističkog društva. Osnovno na što se u vezi s tim pitanjem ukazuje u spomenutom pismu je iskorišćavanje slabosti privrednog sistema radi zadovoljavanja lokalističko-partikularističkih i resorsko-egoističkih interesa. Zapažaju se pojave svjetsnog izigravanja propisa radi zadovoljavanja spomenutih interesa. Kroz pukotinu (nedovršenost) privrednog sistema probijaju se neprijateljski utjecaji, šovinističke tendencije, nacionalizam i malo-

* Edvard Kardelj: «Socijalistička demokratija i ekonomska politika u daljem socijalističkom razvitku Jugoslavije» («Komuniste», br. 11—12/1956. str. 648).

građanska stihija. Bilježe se i takva shvaćanja (koja vjerovatno nastaju u nerazvijenim sredinama) da razvijeni rajoni moraju stagnirati dok ih nerazvijeni u svojem razvoju ne sustignu.*

Sadašnja situacija (koju karakteriziraju navedene pojave) nije opasna, kaže se u pismu, ako se te pojave na vrijeme uoče i ako se razvija politička aktivnost u pravcu njihovog likvidiranja. Zahitjeva se reagiranje protiv ovih pojava neposredno, s političkim argumentima, a što znači i efikasno. Dakle, pojave na koje se ukazuje u ovom pismu, a odnose se na otpore i devijacije pozitivnim procesima integracije jugoslavenskog društva, na osnovama samoupravljanja radnih ljudi, karakteristične su po težnjama različitih društvenih organizama da djeluju i žive svaka za sebe, slabljenjem materijalne i institucionalne osnove zajedničkog života društva kao cjeline. No, te pojave se ne zapažaju samo u poduzećima i u žim teritorijalnim zajednicama, u odnosu na jugoslavensku zajednicu u cjelini, nego i u različitim dijelovima istih nivoa organizacije društva (resorski interesi).

U pismu iz 1958. godine konstatiraju se pojave lokalne ograničenosti na raznim nivoima. Decentralizacija upravljanja materijalnim fondovima koja se vršila prethodnih godina, a posebno 1957. i početkom 1958. godine, ojačala je položaj poduzeća i užih teritorijalnih zajednica, ali je uslovlila i porast lokalističkih i partikularističkih tendencija u samoupravnoj praksi. Zajedno s jačanjem tih tendencija bilježi se i jačanje birokratske prakse. Zato se u pismu napominje da i dalje ostaje potreba za budnošću prema tendencijama administrativnog rješavanja u saveznim i republičkim organima. Ali, za daljnji socijalistički razvoj, postaje također, smetnja administrativno-birokratska praksa u lokalnim samoupravnim organima, a posebno u poduzećima.

Decentralizacijom materijalnih fondova porasla je opasnost od birokratizma u tim organima i pojačane su lokalističko-partikularističke tendencije uz zapostavljanje interesa zajednice. Jake partikularističke tendencije koje se javljaju u privrednom životu (raspodjela, investicije i sl.) često dobivaju nacionalističke i šovinističke oblike. Republike su suviše zatvorene u sebe i svoje probleme. Nedovoljno se poznaju, i malo je truda da se upoznaju, problemi drugih republika i krajeva u socijalističkoj izgradnji zbog čega dolazi do nerazumijevanja i međusobnih teškoća. Nepoznavanje i nerazumijevanje problema i teškoća među republikama samo je jedan vid nepoznavanja i nerazumijevanja razvijenih i manje razvijenih rajona. Savez komunista i njegova rukovodstva moraju osigurati više razumijevanja između privredno razvijenih i manje razvijenih rajona i biti mnogo uporniji u otklanjanju lokalističke i republičke ućahurenosti.

Iz centra (misli se na rukovodstvo na saveznom nivou) često izostaje blagovremeno upozoravanje na opasnosti od negativnih pojava ili se na njih sporije ili nikako ne reagira.

Pojave u kojima se izražava slabljenje jedinstva društvene zajednice i socijalističkog sistema kritizira se i u pismu Centralnog komiteta 1962. godine. U tom se pismu prvenstveno ukazuje na slabljenje veza među rukovodstvima, što pojačava centrifugalne tendencije unutar zajednice kao cjeline. Neodgovoran posao ruko-

* Karakteristično je da su se takva shvaćanja pojavljivala i dolazila do izražaja i skoro deset godina kasnije. Vidi govor druga Tita u Splitu »Borba« 8. V 1962.

vodstava prema odlukama — koje se donose na nivou federacije — ugrožava normalan i uspješan razvitak zajednice i njeno jedinstvo.

Ukazuje se na pojačane manifestacije šovinizma, nacionalizma i partikularizma. No, primjećuje se ne samo pasivnost komunista prema tim pojavama, nego i aktivizacija pojedinih članova Saveza komunista u tom smislu da pokušavaju naći idejno opravdanje tih pojava. Pojedinci se aktiviziraju u tom smislu da pojedine probleme (koji proističu iz neravnomjernog razvoja pojedinih krajeva) oblače u ruho nacionalizma, a time se potencira razbijanje jedinstva društvene zajednice. Daljnje zblizavanje naših naroda čini interes i potrebu radnih ljudi. Nasuprot tome pojedinci djeluju u pravcu dezintegracije zajednice.

Pojedinci u oblasti kulture šire i pothranjuju nacionalistička i šovinistička shvaćanja. Čuvanje i učvršćenje bratstva i jedinstva ostaje i dalje aktuelno. Ali je bitno razvijati i učvršćivati socijalističke društvene odnose. To je osnovni uslov za sve veće zblizavanje naroda na svim područjima života.

Republička ograničenost pokazuje se kao smetnja privrednog razvoja. Izbjegava se prirodna i nužna kooperacija između privrednih organizacija. Svaka republika teži da sama proizvodi pojedine artikule bez obzira na uslove. Republički partikularizam, naglašava se u pismu, šteti razvitku privrede, demobilizira ljude i slabi ideološko-političko jedinstvo zemlje.

Pojave republičkog partikularizma i birokratskog centralizma, na svim nivoima, javljaju se i kao posljedica sitničarskog prakticisma i gubljenja perspektive kod nekih komunista. Pod vidom borbe protiv »krutog centraliziranog administiranja« često se krije stvarni partikularizam i lokalizam.

Značajna karakteristika sadržaja svih pisama Centralnog komiteta je insistiranje na jačanju i razvijanju sistema samoupravljanja. Samoupravljanje se uzima kao revolucionarna tekovina i čvršća orijentacija u razvoju zemlje. Kritika raznih pojava koja se javljaju u određenim sredinama stalno je usmjerena na afirmaciju samoupravljanja i na jačanje njegove efikasnosti u smislu realizacije interesa radnih ljudi i zajednice kao cjeline.

U pismu iz 1953. godine polazi se od toga da su izgradnja društvenih demokratskih formi i proces decentralizacije omogućili razmah socijalističkih snaga, ali i otkrili mnoge negativne pojave u političkom i ideološkom radu komunista. U razvijenim društveno-demokratskim formama, svojstvenim sistemom samoupravljanja, pored jačanja socijalističkih snaga, počinju djelovati i neprijateljske tendencije. Odatle i zahtjev za dosljedni socijalistički pravac razvitka zemlje što prvenstveno implicira jačanje i razvoj samoupravljanja, protiv gušenja konstruktivne kritike, ali i za rad na podizanju socijalističke svijesti naroda, za jačanje osjećaja odgovornosti i suprotstavljanja negativnoj i destruktivnoj kritici.

U dokumentu koji slijedi iza ovoga, tj. pismu iz 1958. godine još se jače podvlače pozitivni rezultati socijalističkog razvoja u smislu jačanja samoupravljanja. Postignuti su uspjesi u uključivanju velikog broja građana o odlučivanju u društveno-političkim pitanjima o kojima su do sada rješavali državni organi. Decentralizacijom društvenih sredstava stvorena je materijalna osnova za

bolje funkcioniranje sistema društvenog samoupravljanja. Zalažemo se za izgrađivanje tijela i organa sposobnih da na demokratski način donose odluke i ukazujemo na potrebu da se takve odluke dosljedno sprovode, kaže se u ovom pismu. Sistem društvenog samoupravljanja i demokratizacija našeg društva pretpostavlja stalnu borbu svjesnih snaga prvenstveno Saveza komunista. Razvijanje socijalističke demokracije i njenih oblika tijesno je vezano s razvijanjem i jačanjem socijalističkih društvenih odnosa. U mnogim poduzećima, konstatira se u ovom pismu, od strane pojedinaca pa i rukovodećih ljudi narušava se samoupravljanje, guši se kritika i poduzimaju mjere protiv onih koji kritiziraju.

Ne gubiti iz vida, stoji u pismu iz 1962. godine, da je sistem društvenog samoupravljanja najveća tekovina naše revolucije. Zahtjev za razvijanjem demokratizma u organima društvenog upravljanja i razvijanje kritike unutar njih kvalificira se u ovom dokumentu kao efikasno sredstvo za savladavanje slabosti. Osuđuje se kršenje prava na kritiku i uzimanja na odgovornost zbog kritike. Prema kritici se trebamo odnositi kao politički ljudi. Kritika može biti opravdana ako se iznosi na pravom mjestu i ako se ne pretvara u kritizerstvo. Kritizerstvo znači rušenje autoriteta i postiže kontra-revolucionarne rezultate.

Tretiranje pitanja vezanih za položaj, funkcije i ponašanje rukovodilaca u analiziranim dokumentima najuže se povezuje s pitanjima koja se odnose na sistem samoupravljanja i njegovo funkcioniranje. U dokumentu iz 1953. malo se govori o rukovodiocima. Uglavnom se konstatiraju pojave njihovog utapanja u privredni i upravni prakticizam i insistira se na borbi za suzbijanje tih pojava. U slijedećem pismu o ovoj kategoriji govori se znatno određenije. Neki rukovodioci postali su neosjetljivi za život ljudi i za potrebe radnog čovjeka. Ne ulaže se dovoljno truda za rješavanje mnogih pitanja svakodnevnog života u okviru datih mogućnosti (sređivanje tržišta, usluge, komunalna pitanja i sl.). Zapostavlja se partijsko-politički rad i odgovornost za takozvana »sitna pitanja«. Gušenje kritike i nesocijalistički odnos prema radnim ljudima često je popraćen neodgovornošću pojedinaca za svoje postupke u rukovanju materijalnim sredstvima poduzeća.

U analiziranom sadržaju (sva tri pisma) stavovi koji se odnose na rad i ponašanje rukovodilaca najjače su izraženi u pismu iz 1962. godine. Pošto se konstatira da veliki broj rukovodilaca, prvenstveno direktora poduzeća, savjesno vrše svoje funkcije ističu se i mnoge negativne pojave u vezi s tom kategorijom. Prvenstveno se naglašava liberalan odnos koji je zavladao u praksi organizacija i rukovodstava Saveza komunista prema političkim greškama odgovornih ljudi. Ako se ne poduzimaju mjere prema političkim greškama ljudi gubi se partijnost, nedostaje odgovornosti i ukorjenjuje se nezdravi liberalizam. Kod rukovodećih ljudi legalizirala se praksa nediscipline i nepoštivanja zakona i odluka. Nedisciplina je uzrokovala namnožavanje pojava izigravanja propisa i tzv. »korisnih malverzacija«. Pojedini odgovorni funkcioneri pored toga što je njihov odnos prema izvjesnim odlukama olabavio počinju zaboravljati na skromnost i politički ugled i kod njih se pojavljuje težnja za luksuziranjem. U vezi s tim naglašava se potreba za poduzimanje mjera za poštivanje zakonitosti i za jačanje političke odgovornosti pojedinih partijskih rukovodilaca i rukovodećih političkih i državnih organa.

U uskoj vezi s tom kategorijom jedan dio stavova u pismu CK iz 1962. godine pojavljuje se i u odnosu na stručnjake. U tom kontekstu ukazuje se na negativne pojave koje se očituju u gramzljivosti pojedinih stručnjaka i ucjenjivanju poduzeća i općina, kao i utrkivanje istih tko će više nagraditi stručnjake. Kritika tih negativnih pojava u vezi sa stručnjacima nije značilo da se u pismu vrši frontalni napad na ovu kategoriju ljudi. Dapače, u dokumentu se priznaje velikom broju stručnjaka i rukovodilaca savjestan rad i zalaganje.

U sadržaju sva tri dokumenta birokratizam kao društvena kategorija stalno se pojavljuje. Stavovi u odnosu na ovu kategoriju društvenih pojava pojavljuju se bilo samostalno, bilo u kontekstu s drugim kategorijama. U 1953. stavovi koji se odnose na birokratizam ne pojavljuju se samostalno nego unutar drugih kategorija kao jedan od njihovih vidova. Takvi stavovi naičešće se pojavljuju u ovom pismu u vezi s radom Saveza komunista i rukovodilaca. U pismu iz 1958. godine konstatira se da su jačanjem sistema socijalističke demokracije postignuti krupni uspjesi u onemogućavanju birokratizma. Posiećeni su korijeni birokratizma u centru. No, decentralizacija materijalnih fondova jača tendencije birokratizma i birokratske prakse ne samo u saveznim nego prvenstveno u lokalnim organima. Pismo iz 1962. godine konstatira da su učestale pojave kršenja prava radnih ljudi i da se birokratizam javlja kao gušenje demokracije na svim nivoima u novim oblicima. Negativne pojave u našem društvenom i privrednom životu proizlaze prvenstveno iz birokratskog odnosa rukovodilaca i upravnih organa prema organima društvenog i radničkog samoupravljanja.

Sadržaj pisma iz 1958. godine razlikuje se od ostala dva što se u niemu pojavljuju stavovi u odnosu na neke kategorije kojih nema u spomenutim pismima. Tu se radi o kategoriji »privilegije« i »protekcije i intervencije«. No, ako se kategorija »privilegije« spominje samo u pismu iz 1958. godine to ne znači da ove pojave nisu primijećene i ranije odnosno da nisu, na neki način, nastavile egzistirati i poslije 1958. godine. Rukovodstvo Saveza komunista, u tom momentu, ocijenilo je da te pojave, po svojoj učestalosti i posljedicama, predstavljaju ozbiljan politički problem datog momenta i da situacija zahtijeva pojačano angažiranje svih društveno-političkih snaga a u prvom redu Saveza komunista na njihovom razbijanju. Manifestacije ovih pojava prema sadržaju pisma sastojale su se u slijedećem:

Porast materijalnih privilegija pojedinaca koje se očituju npr. u premijama rukovodećem stručnom kadru. U vezi s tim kaže se da je bilo slučajeva u pojedinim privrednim organizacijama u kojima su rukovodioci dobili premije koje su po svojem iznosu bile ravne cjelokupnom platnom fondu kolektiva. Karakteristično je da su takve privilegije često prikrivane formalnim odlukama organa upravljanja.

Bilježe se pojave olakog donošenja odluka za odlazak pojedinaca i grupa (često i članova radničkih savjeta i upravnih odbora) u inostranstvo.

Kupovanje luksuznih automobila i njihovo upotrebljavanje u lične svrhe. Česte i neopravdane reprezentacije u vidu poklona. Nezakonito trošenje dnevnica. Trošenje društvenih sredstava za raz-

ne proslave, dotacije raznim klubovima itd. Korištenje povlastica u domovima odmora, poduzeća i sindikata nekih ljudi na račun radnika. Često mijenjanje stanova i olako preseljavanje u nove stanove. Didjeljivanje stanova iz stambenog fonda poduzeću pretežno službenicima, a manje radnicima.

U stavovima ovog pisma izražena je prilično jaka kritika pojava protekcija i intervencija. Proširilo se shvaćanje da se putem veza i protekcija mogu najbolje rješavati pojedina pitanja (zapošljavanje, penzija, stan i sl.). Konstatiraju se učestale pojave veza i protekcija u pogledu postavljanja na rukovodeća radna mjesta. U dokumentu se spominje da su konkursi svedeni na formalnost. Shvaćanje, kaže se u pismu, da se ne može bez »veze« posljedica je raznih učestalih intervencija koje se svode na protekciju. Ovo nanosi štetu normalnom funkcioniranju sistema samoupravljanja. Intervencijama se potkopava zakonitost i nanosi društvu politička šteta. Zbog toga je potrebno da rukovodstva analiziraju te pojave i razviju inicijativu organa i ustanova u smislu poboljšanja njihovog rada, da bi se time iz našeg društvenog života eliminirale ove štetne pojave.

Sistem privređivanja — proizvodnja, raspodjela i standard

Stavovi koji se odnose na pitanja iz ove grupe, po svojoj učestalosti, ne zauzimaju istaknuto mjesto u globalnoj strukturi sadržaja analiziranih dokumenata. To je, s jedne strane, uslovljeno time što su sami problemi, koji su sadržani u ovoj grupi, po svojoj prirodi više kondenzirani i svode se na manji broj kategorija, a s druge strane što se znatan dio tih pitanja uključuje i u grupu samoupravljanja.

U toj grupi najveća je učestalost stavova u pitanjima koja se odnose na privredni sistem i privrednu politiku u globalu. Oni dominiraju u sva tri dokumenta. Tako u pismu iz 1953. godine od ukupno 8 stavova iz ove grupe, 7 se odnosi na ocjenu privrednog sistema i privredne politike, u 1958. 10 od ukupno 22, a u 1962. godini 10 od ukupno 15.

U sadržaju sva tri dokumenta, uglavnom se pitanja privrednog sistema i privredne politike svode na:

- 1) Postavljanje osnova za daljnji privredni razvoj bilo u vidu izgradnje privrednog sistema uopće ili donošenja privrednih planova;
- 2) Odnos određenih subjekata privređivanja prema: privrednom sistemu i privrednim planovima u toku njegove izrade i provođenju plana odnosno realizaciji privredne politike;
- 3) Uloga centralnih, planskih i upravnih organa u reguliranju privrede i privrednih kretanja;
- 4) Tržište i potrošnja (lična i investiciona).

U pismu iz 1953. godine kaže se da su postavljene osnove novog privrednog sistema; određen je kurs za njegovo daljnje razvijanje i usavršavanje, ali još ima pukotina koje se koriste, što se smatra glavnim izvorom negativnih pojava u privrednom životu. Pismo iz 1958. godine sadrži konstatacije da su donošenjem perspektivnog plana postavljene osnovne smjernice našeg daljnjeg razvoja. I u

dokumentu 1962. godine polazi se od toga da je privredna politika u globalu zacrtana i određena i da se radi o daljnjoj dogradnji i usavršavanju sistema čije su osnove postavljene.

No, u svim pismima bilježe se pojave neodgovornog odnosa pojedinaca, poduzeća, lokalnih organa itd. prema privrednom sistemu i privrednoj politici u cjelini. Egzistiraju shvaćanja, kaže se u pismu iz 1953. godine da je akumulacija industrije samo zasluga poduzeća, a da nije rezultat rada čitave zajednice. U vezi s tim insistira se da treba objašnjavati radnim ljudima privredne mjere i vršiti političke pripreme kod donošenja tih mjera. Radnike odnosno radne ljude u cjelini upoznavati s kretanjima privrede i privrednih odnosa u našoj zemlji. Obratiti pažnju naših kadrova na političke probleme koje izaziva privredna praksa.

Pojave nedovoljne odgovornosti u toku izrade općih privrednih mjera zapažaju se u pismu 1958. godine. Kaže se da pojedinci vrše kritiku plana i ekonomske politike naše zemlje sa stanovišta uskih potreba a što znači demobilizaciju i unošenje pometnje u redove radničke klase. Sitničarski praktikizam, kaže se u pismu iz 1962. godine izazvao je negativne posljedice i ovladao nekim odgovornim funkcionerima u vezi s rješavanjem nekih najosnovnijih ekonomskih pitanja. Kritizirajući te pojave u dokumentima se ne onemogućuje kritička ocjena primjene samog sistema odnosno privrednih planova. I poslije donošenja plana, kaže se u pismu iz 1958. godine potrebno je razmatrati i analizirati odredbe plana odnosno privrednih mjera, ocjenjivati rezultate i iznositi primjedbe, ali te primjedbe treba iznositi na odgovarajućim mjestima, a ne stvarati zabunu i demoralizaciju kod onih koji treba da realiziraju planove, tj. kod radnih ljudi.

Pošto se konstatira da su postavljene osnove privrednog sistema odnosno privrednog razvoja putem planova, u dokumentima se insistira na većoj disciplini u pravcu realizacije privredne politike zacrtane planom i sistemom. Sada je osnovno, kaže se u pismu iz 1958. godine, kako plan ostvariti, uštedjeti sredstva i racionalno ih koristiti. A 1962. godine se u pismu insistira na dosljednom pridržavanju utvrđene politike i borbi za njeno ostvarenje.

Privredni sistem i planski karakter traže da se na bazi konkretnih analiza određena pitanja rješavaju po potrebi i putem administrativnih mjera. To su stavovi iz pisma iz 1958. godine. U istom pismu naglašava se važnost centraliziranja određenih društvenih funkcija. U planskoj privredi i razvijenom sistemu upravljanja određene funkcije moraju biti nužno centralizirane. No, pored zahtjeva za centralizacijom funkcija, a po potrebi i za primjenu administrativnih mjera u ovim dokumentima izražena je kritika rada onih organa koji te centralizirane funkcije vrše. To je naročito došlo do izražaja u pismu iz 1962. godine. Slabost, teškoće i disproporcije u privrednim kretanjima, kaže se u pismu, produbljene su subjektivnim slabostima u radu saveznih i republičkih državnih organa i rukovodstava društveno-političkih organizacija.

Tržište i potrošnja tretira se u pismima iz 1958. i 1962. godine. U prvom dokumentu se kaže da su neki organi samoupravljanja i lokalni organi vlasti postigli značajne rezultate u sređivanju stanja na tržištu, ali da bi se moglo i više učiniti. Konstatira se kampanjska kritika trgovine i zapostavljanje konkretne analize stanja na tržištu. U drugom dokumentu, tj. u pismu iz 1962. godine konsta-

tiraju se poremećaji na tržištu koji su uzrokovani porastom svih vidova potrošnje, pa se insistira na smanjivanju potrošnje, naročito investicione, i njenom dovođenju u sklad sa mogućnostima materijalne proizvodnje.

Plaće, odnosno osobni dohoci u pismu iz 1953. godine uopće se ne pojavljuju. U slijedeća dva pisma plaće zauzimaju značajno mjesto. Stavovi, koji se odnose na to pitanje, uglavnom su usmjereni na kritiku velikih i neopravdanih raspona. U 1957. godini, konstatira se u pismu, išli smo na povećanje raspona u plaćama u cilju povećanja stimulacije za veću produktivnost. Na osnovu povećanih raspona došlo je do ozbiljnog povećanja ukupne lične potrošnje u zemlji. Došlo je do suviše brzog i neopravdanog raspona u plaćama, osobito kod službenika u privrednim organizacijama i državnoj upravi. Posebno se ozbiljne greške u privrednim organizacijama prave u raspodjeli premija. Pored toga konstatira se da je vrlo raširen i nereguliran honorarni rad. Pošto se konstatira da je došlo ponovno do velikih raspona u osobnim dohocima i pismo iz 1962. godine podvlači da je neopravdano velik raspon plaća politički štetan, da dovodi do nezadovoljstva radnih ljudi i smanjenja produktivnosti rada. Veliki raspon u plaćama, konstatira se u tom dokumentu, ugrožava jedinstvo u Savezu komunista.

U dokumentima se insistira na primjeni principa nagrađivanja prema radu pri čemu se ističe da je nagrađivanje prema radu političko pitanje i da njegova primjena treba biti osnovna briga Saveza komunista a posebno sindikata. U isticanju političkog momenta ovog pitanja naglašavaju se i takvi kriteriji na osnovu kojih bi se stimulirala stručnost i produktivnost rada, ali istovremeno i onemogućavaju veliki rasponi, kao politički štetni. U pismu 1958. godine kaže se da nagrađivanje mora biti u skladu s našim socijalističkim razvitkom i u određenom razmjeru s plaćama većine radničke klase, a u 1962. posebno se naglašava da se treba boriti protiv neosnovano visokih raspona, a za dosljednu primjenu principa raspodjele dohotka prema radu.

Savez komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja

S obzirom na prirodu dokumenata, koji su predmet naše analize, stavovi koji se odnose na ovu grupu kategorija po svojoj učestalosti zauzimaju istaknuto mjesto u čitavom analiziranom sadržaju. Učestalost stavova o pojedinim pitanjima unutar ove grupe pokazat ćemo u slijedećoj tabeli.

Tabela 3.

Pregled učestalosti i struktura stavova u grupi kategorija: Savez komunista i ostale subjektivne snage socijalističkog razvoja.

KATEGORIJE	G O D I N A					
	1953.		1958.		1962.	
	Učestalost	%	Učestalost	%	Učestalost	%
Uloga komunista	25	67,56	35	54,37	8	34,78
Teoretski i ideološki nivo članova SK	3	8,10	6	9,38	5	21,74
Unutrašnji odnosi u Savezu komunista	9	24,34	13	20,31	10	43,48
Uloga i funkcije Sindikata	—	—	10	15,94	—	—
UKUPNO:	37	100,00	64	100,00	23	100,00

Stavovi koji se odnose na ulogu komunista i unutrašnje odnose u Savezu komunista* u svim pismima se pojavljuje u najužoj međuzavisnosti, često se međusobno isprepleću, nadopunjuju i sl. Zato ćemo sadržaje stavova, koji se odnose na oba ova pitanja, u daljnjem tekstu tretirati kao jednu cjelinu.

Izneseni podaci pokazuju da u pismu iz 1953. godine dominiraju stavovi koji se odnose na ulogu komunista. Ovo je u najvećoj mjeri uvjetovano time što se taj dokument prvenstveno bavi problemima koji su neposredno vezani za razradu i realizaciju odluka VI kongresa. Naime, te odluke su usmjerile Savez komunista na drukčije određivanje vlastitih zadataka i način djelovanja, od ranijeg stanja. Ova preorijentacija izaziva izvjesna kolebanja i teškoće. Pismo ide za tim da razjasni smisao odluka VI kongresa i ukaže na pojave, u organizaciji Saveza komunista, u kojima se izražava odstupanje od tih odluka. U pismu se konstatira da se mnogi komunisti i organizacije SK nisu snašli u novim uslovima demokratizacije i sprovođenja odluka VI kongresa. Zapažene su slijedeće dvije tendencije u poimanju uloge komunista koje se svode na slijedeće:

1) Odluke Kongresa shvaćene su tako da se komunisti oslobađaju odgovornosti za daljnji razvoj socijalizma i da se njihova uloga svodi na održavanje predavanja i sl. Međutim, naglašava se u pismu, ukidanjem komandantskih metoda, ne znači da se komunisti odriču borbe za svoje ciljeve i da ne trebaju imati svoje stavove u odnosu na sva bitna pitanja našeg društvenog života.

2) Odluke Kongresa shvaćaju se tako da ostaje sve po starom, u vezi s načinom rada Saveza komunista, a to znači da se on u svom djelovanju treba oslanjati na vlast i administrativne metode, a da je socijalistička demokracija agitaciono-propagandna taktika.

U svjetlu takvih tendencija ocjenjuju se i pojave, kako u ponašanju komunista, tako i u djelovanju i u unutrašnjim odnosima u Savezu. Među najveće slabosti koje su zapažene u vezi s ponašanjem komunista i prakse organizacije ubrajaju se:

— nedostatak političke borbe komunista u redovima radnih ljudi. Zbog nedostatka te borbe infiltriraju se i jačaju razni tuđi utjecaji, malograđanska stihija i sl.;

— gubljenje borbenog političkog refleksa komunista. Takvi komunisti prestali su politički misliti;

— komunisti, osobito privredni rukovodioci, postaju uski stručnjaci i prilaze rješavanju pojedinih pitanja s usko stručnjačkih pozicija;

— zapažaju se pojave oportunitizma u redovima Saveza komunista i podlijevanje pritisku negativnih tendencija;

— u takvim okolnostima komunisti i sami postaju nosioci tendencija koje potkopavaju naše mjere i ohrabruju razne neprijateljske i nama tuđe elemente.

Karakteristike sadržaja pisma iz 1958. godine, pored jake naglašenosti stavova o ulozi komunista očituje se i u ravnomjernijoj disperziji stavova na ostala pitanja u ovoj grupi. Ocjene sadržane u ovom pismu, o ulozi komunista i unutrašnjim odnosima u Savezu komunista, odnose se na tri nivoa i to:

* Pod unutrašnjim odnosima u Savezu komunista ne podrazumijevaju se samo odnosi unutar osnovnih organizacija i rukovodstava, uzetih za sebe, nego njihova cjelovitost koja uključuje čitav sistem organizacija i rukovodstava na svim nivoima.

- 1) Ponašanje komunista kao pojedinaca;
- 2) Neki vidovi odnosa među komunistima unutar njihovih organizacija i rukovodstava;
- 3) Neke ocjene rada partijskih rukovodstava u vezi s usmjerenjem organizacija Saveza komunista.

U vezi s ponašanjem komunista posebno se ističu slijedeće pojave:

— pojedini komunisti svoju ulogu shvaćaju politikantski; kod njih se javlja neprincipijelnost, demagogija i sl.;

— gubljenje osnovnih, moralno-političkih odlika boraca za socijalizam. Kod pojedinih komunista dolazi do izražaja karijerizam, hvalisanje, isticanje ličnih zasluga u prošlosti, zahtijevanje velikih položaja, plaća, trčanja za honorarima i sl.;

— u nekim slučajevima komunisti se prepuštaju malograđanskim težnjama i shvaćanjima. Zapaža se pomodarsko ponašanje pojedinih komunista i prepuštanje negativnim kritizerskim i nekonstruktivnim istupima;

— kao izraz popuštanja discipline i odgovornosti pored ostalog, pokazuje se kod pojedinih komunista i njihov otpor kod promjena dužnosti;

— oportunistički, u današnjim uslovima, koji se pojavljuje kod mnogih komunista, postaje ozbiljna opasnost za naš daljnji socijalistički razvoj.

Tretiranje nekih vidova unutrašnjih odnosa u organizacijama u ovom dokumentu se svodi na slijedeće ocjene: slabljenje unutrašnje discipline, pojave familijarnosti (pod vidom drugarskih odnosa) što dovodi do neprincipijelnih odnosa i mirenja s negativnim pojavama čiji su nosioci komunisti. Posebno se ističe da komunisti među kulturnim radnicima često vode neprincipijelne diskusije i zapadaju u grupašenja i intrige.

Ocjene rada partijskih rukovodstava prvenstveno se odnose na mjere koje su poduzimane da se što bolje shvati i u praksi provede orijentacija određena odlukama VI kongresa. Dosadašnji napori u tom pravcu ocjenjuju se kao pozitivni. Međutim, podvlače se i izvjesni nedostaci. Kaže se da pored podvlačenja uloge i zadataka Saveza komunista nije se u centru i u partijskim rukovodstvima u pravo vrijeme tako organiziralo partijsko-politički život koji bi ulogu Saveza komunista doveo do pravog izražaja. U praksi organizaciono-političkog rada i života nije ostvarena takva metoda rada kojom bi se organizacija Saveza komunista stalno osposobljavala za borbu protiv antisocijalističkih pojava.

Čini se, da je težište onog dijela sadržaja pisma iz 1962. godine, koji se odnosi na ulogu Saveza komunista i njegovo djelovanje, na jačanju ideološko-političkog jedinstva i unutrašnje discipline putem svakodnevnih praktičnih aktivnosti, te prevazilaženju uskoće u shvaćanju i tretiranju pitanja socijalističke izgradnje. Ističući da uloga Saveza komunista, kao idejno-političkog faktora, postaje sve složenija insistira se na razvijanju demokratskih odnosa u Savezu, ali i na većoj dosljednosti u provođenju demokratski usvojenih odluka. S tog se stanovišta i ocjenjuju pojave koje ukazuju na pomanjkanje te dosljednosti. Formalno se s odlukama saglašavaju svi, ali ih svi ne provode dosljedno u život. Takva praksa razbija jedinstvo i akcije komunista. Konstatira se da je u velikoj

mjeri zavladao praktičizam u radu Saveza komunista i da se zadaci, u vezi s jačanjem aktivnosti na učvršćivanju redova Saveza komunista i ideološko-političkog jedinstva, nisu do kraja sagledali i razradili.

Sva tri dokumenta sadržavaju stavove koji se odnose na primjenu kritike u organizacijama i rukovodstvima Saveza komunista. Nedostajanje zdrave i konstruktivne kritike u svim se tekstovima ocjenjuje kao velika slabost organizacija Saveza komunista i uzrok mnogih teškoća. Gušenje kritike ili odlaganje njene primjene su fenomeni koji su stalno prisutni kako u društvu u cjelini, tako i organizaciji Saveza komunista. U dokumentima se, pored insistiranja na primjeni kritike, stalno naglašava i potreba borbe protiv kritiziranja.

Stavovi koji se odnose na teoretski i ideološki nivo članova Saveza komunista ne ističu se po svojoj učestalosti, ali su prisutni u svim analiziranim dokumentima, iako su naglašeni po svom izrazu u sadržaju pisama. Oni se ističu kao imperativ za daljnji razvoj organizacije Saveza komunista, za potpunije snalaženje i efikasnije djelovanje u složenim društvenim odnosima koji postoje i stvaraju se u sistemu socijalističke demokratije.

U tekstu dokumenata, među organiziranim političkim snagama, spominje se pretežno Savez komunista. Socijalistički savez spominje se uzgred i to prvenstveno sa stanovišta angažiranja komunista u toj organizaciji. No, sadržaj pisma iz 1958. godine razlikuje se od dva ostala po tome što se u njemu nalaze stavovi koji se odnose na rad i ulogu Sindikata. Negativne pojave u privrednom životu i radnim kolektivima, konstatira se u pismu, mogle su se razviti u tolikoj mjeri zbog krupnih nedostataka u radu Sindikata. Rukovodstva i organizacije Sindikata u isticanju zahtjeva više su okrenuti prema gore a manje prema problemima unutar poduzeća i komuna. Naš sistem radničkog samoupravljanja traži da se, u cilju zaštite konkretnih interesa i rješavanja potreba radnika, djelokrug rada Sindikata proširuje i da pored problema poduzeća sve više zahvaća probleme rada komune i njenih organa. Slabosti u radu Sindikata rezultat su izvjesnog potcjenjivanja rada ove organizacije od strane Saveza komunista. Izraz tog potcjenjivanja jest mali broj komunista u upravnim odborima sindikalnih podružnica. Zapuštanje rada u Sindikatu posljedica je neshvaćanja ogromne uloge Sindikata u razvijenom sistemu radničkog samoupravljanja. Iz ovih ocjena slijede zaključci da treba u znatnoj mjeri poboljšati rad Sindikata kako njihovim usmjeravanjem na sva bitna pitanja u poduzećima i komunama tako i usmjeravanjem i najboljih kadrova iz Saveza komunista na rad u ovu organizaciju.

Međunarodna politička i privredna aktivnost Jugoslavije

Kao što se iz podataka (u tabeli 1.) vide stavovi koji se odnose na ovu grupu kategorija u godinama 1953. i 1958. pojavljuju se samo nekoliko puta. Nagli porast učestalosti stavova pokazuje se u 1962. U 1953. ovi stavovi se odnose na inostranu propagandu koja iskorištava naše teškoće te podgrijava i razvija negativne pojave u našoj zemlji i nastoji da ih što više produbi. Pored toga ukazuje se na slabosti u radu Saveza komunista, u tom smislu,

da se nedovoljno tumači i objašnjava međunarodna politika naše zemlje i da se u vezi s međunarodnim političkim kretanjima pojavljuju razna neodgovorna tumačenja.

U 1958. učestalost stavova o ovim pitanjima je minimalna. U njima su sadržane pozitivne ocjene o afirmaciji jugoslavenske nezavisne vanjske politike i pojačanom ugledu Jugoslavije na međunarodnom planu.

Stavovi u pismu iz 1962. godine ukazuju da se jugoslavenska privreda sve više uključuje u međunarodnu razmjenu odnosno podjelu rada i da u tim kretanjima nastaju teškoće koje su uvjetovane kako vanjskim faktorima tako i slabostima naših privrednih poduzeća i ostalim nosiocima vanjske privredne aktivnosti. Problemi uravnoteženja uvoza i izvoza jako su naglašeni. Težište je na jačanju izvoza i redukciji uvoza. U vezi s tim pojavljuju se i stavovi kojima se ukazuje na razne negativne pojave kao što su: konkurencija među našim poduzećima na inozemnom tržištu, malverzacije i nepravilnosti u vezi s uvozom, neopravdano veliki broj uvoznio-izvoznih poduzeća i sl. Ukazujući na te pojave istovremeno se insistira na njihovom otklanjanju. Ovi problemi ne tretiraju se nezavisno od međunarodne politike i položaja Jugoslavije, nego u uskoj zavisnosti s tim. Zbog toga se naglašavaju naša dostignuća, ali i odgovornosti u međunarodnoj politici uopće, a u međunarodnom radničkom i progresivnom pokretu, posebno.

Neke karakteristike smjera stavova

Svi stavovi koji su sadržani u analiziranim dokumentima pokazuju svoje određene karakteristike s obzirom na smjer. Prije je spomenuto koji su smjerovi pretpostavljeni i uzeti u obzir kod vršenja analize. Sada ćemo pokazati globalnu strukturu stavova s obzirom na smjer.

Tabela 4.

Pregled smjera stavova u sadržaju analiziranih dokumenata

Smjer stavova	G o d i n a					
	1953.		1958.		1962.	
	Učestalost	%	Učestalost	%	Učestalost	%
Pozitivni	3	3,89	24	16,21	10	10,41
Kritički	40	51,94	81	54,73	56	58,34
Neutralni	4	4,21	—	—	—	—
Programatski	30	39,96	43	29,06	30	31,25
Dubiozni	—	—	—	—	—	—
UKUPNO:	77	100,00	148	100,00	96	100,00

Rezultati analize pokazuju jasnu orijentaciju dokumenata u pogledu usmjerenosti stavova. Neznatan broj neutralnih stavova, tj. onih u kojima su sadržane informacije o određenim pojavama bez ocjena o njima, pojavljuje se samo u pismu iz 1953. godine. U svim kasnijim pismima ocjene pojava su jasno određene i jasno je data njihova kvalifikacija. Dubiozne smo stavove, kod pristupa analizi, pretpostavili, ali se oni u sadržaju dokumenata uopće nisu pojavili.

Iz tog proizlazi da analizirane dokumente karakterizira jasnoća u kvalificiranju određenih pojava. Stavovi koji su u njima sadržani, u cjelini uzevši, svode se na utvrđivanje pojava i određivanje orijentacije za daljnju aktivnost. Utvrđivanje pojava izraženo je u pozitivnim i kritičkim stavovima. Podaci pokazuju da su u sadržaju analiziranih tekstova prisutni pozitivni stavovi. No, oni se ne ističu svojom učestalošću. Takva karakteristika strukture smjera stavova ne znači da se u našem društvu sporo, i u maloj mjeri, ostvaruju pozitivni i društveni ciljevi odnosno afirmiraju određene društvene vrijednosti. To ne znači ni da autor dokumenata (Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije) nije imao osnove za jače isticanje pozitivnih dostignuća u našem društvenom razvoju. U drugim dokumentima, kao npr. materijalima VII kongresa SKJ, referatima i diskusijama plenarnih sastanaka Centralnog komiteta itd. pozitivne ocjene našeg razvoja jako su naglašene, premda se i tim dokumentima podvrgava kritičkoj ocjeni kako praksa organizacija i rukovodstava Saveza komunista tako i samoupravna, privredna i politička praksa uopće. Dominiranje negativnih (kritičkih) stavova u pismima, koja su predmet ove analize, uslovljeno je prirodom tih dokumenata. Naime, pomoću pisama Centralni komitet je intervenirao u momentima za koje je smatrao da je ta intervencija neophodna i da se pomoću nje može izvršiti jaki poticaj na odgovarajuću aktivnost. Naglasak na negativne pojave ujedno je značio usmjeravanje Saveza komunista i ostalih subjektivnih snaga našeg društva na sagledavanje problema i na mobilizaciju za njihovo rješavanje. Upravo iz tog proizlazi i relativno visok procent programatskih stavova u sva tri pisma. U tom se i pokazuje mobilizacioni karakter i značaj tih dokumenata.